

A kormánypárti sajtó támogatásának formái a századfordulón

A múlt század utolsó harmadában a magyar kormánynak már nemcsak az egyre erősödő polgári ellenzéki és nacionalista sajtó, hanem a munkások érdekeit hirdető lapok számának növekedésével is számolnia kellett. A kiegyezés utáni megváltozott politikai helyzet következtében a sajtóviszonyok feletti felügyelet fontos kormányzati feladattá vált. A m. kir. minisztériumon belül új ügyosztályt létesítettek: a miniszterelnökségi sajtóosztályt.¹ Andrassy Gyula miniszterelnök báró Wenckheim Béla belügyminiszterhez küldött levelében kifejtette, hogy „a sajtóvezénylet a miniszterelnökséghez tartozván, ennek fő értelme és célja, hogy a kormánynak a sajtóra való hatása központosíttassék . . .”² A központosítás célja pedig a sajtóra fordítandó anyagi és szellemi erők szétforgácsolódásának megakadályozása és a kormány politikai befolyásának növelése volt a magyar szent korona országainak területén. Mindenekelőtt olyan lapvállalkozások támogatásának megszervezése látszott szükségesnek, amelyek a mindenkori kormány hivatalos politikájának szellemében tudósítanak a belföldi és külföldi eseményekről. A miniszterelnökség a rendelkezésére bocsátott külön sajtóalapról³ és az ún. rendelkezési alapról jelentős összegekkel járult hozzá olyan lapok megindításának finanszírozásához, amelyek vállalták ezt a feladatot. Az első, a belügyminiszter és a miniszterelnök által egyaránt támogatott újság, az *Esti Lap* című, Pálffy Albert szerkesztésében megjelent hetilap volt, amely megindításának évében 9000 forint segélyt kapott a kormánytól.⁴ S jöllehet a kis formátumban megjelenő „olcsó néplap” — amint azt a kormány tagjai nevezték — a fenti összegén kívül szerződésben megállapított feltételek mellett bizonyos hivatalos irányzatot képviselő cikkek közléséért külön díjazásban is részesült, alig két és fél év fennállás után, 1870 decemberében mégis megszűnt. A kormány ezt követően többször is próbálkozott lapalapítással. 1879-ben Tisza Kálmán miniszterelnök a

¹ A sajtóosztály feladata volt a miniszterelnök informálása a sajtóban megjelent közleményekről, a kormánypárti lapok informálása a politikai, gazdasági és egyéb jelentős kérdésekkel kapcsolatos hivatalos állásponttól, valamint a kormány szolgálatában álló sajtótermékek anyagi támogatásának megszervezése és lebonyolítása.

² Andrassy Gyula miniszterelnök levele b. Wenckheim Béla belügyminiszterhez 1867. november 8. — Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: OL.) K 148. Bm. eln. ir. 1867. IV. B. tétel.

³ A miniszterelnökség sajtócélokra fordítható alapjának évi maximális összege 50 000 forint volt. A koronaértékről szóló 1892: XVII. t. c. bevezetésétől kezdve a forint forgalmon kívül helyezéséig párhuzamosan használták a két pénznemet. Az olyan fizetésnél, amelyet a törvény szerint koronában kellett teljesíteni, az ezüst egyforintost két koronával egyenlő értékűnek tekintették. (Corpus Iuris Hungarici, továbbiakban C.I.H., 1892—1893. kötet 282. laptól).

⁴ OL. K. 26. ME. ir. 1868. 1214. sz.

királyhoz intézett felterjesztésében ír effajta közvetlen lapalapításról: „Szüksége forogván fenn egy szerb nyelven megjelenő hazafias irányú hetilapnak, intézkedtem, hogy ilyen lap Újvidéken *Nedelnyi Liszt* címmel megjelenjék.”⁵ Egy másik felterjesztésében, amely 1887-ből származik, Tisza a *Kolozsvár* című lap megalapításának szükségességét bizonygatta:

„... az erdélyi részekben egy oly napilap fennállása, mely az általános művelődés terjesztése mellett Felsőged magyar kormánya intentionának megfelel, s annak az ország javára irányzott törekvéseit hathatósan támogatja, felette kívánatosnak és szükségesnek mutatkozik.”⁶

A miniszterelnök személyesen intézkedett az iránt, hogy egy új, ilyen irányú hírlap keletkezhesen.

Gyakran a lapok leendő szerkesztői vagy kiadói maguk ajánlották fel, hogy — némi anyagi juttatás fejében — kormánypárti újságot alapítsanak. Petícióikban részletesen tájékoztatták a miniszterelnököt a megindítandó hírlap vagy folyóirat programjáról, és hangzatos ígéretekkel biztosították arról, hogy híven kívánják szolgálni a hivatalos érdekeket. Így tett a *Délmagyarország* című lap leendő szerkesztője is, aki a miniszterelnökhöz intézett folyamodványában a következőket írta: ha a miniszterelnök a lap megindítását „bármily kicsi évi átalányösszeg kegyes engedélyezése által lehetővé teszi,” ennek ellenszolgáltatásaként „a legnagyobb készséggel felajánljuk a nevezett lap hirdetési rovatát bármilyen természetű közlemények terjesztésére éppen úgy, mint ahogyan rendelkezésére áll annak szellemi része is nem csupán a m. kir. Kormány minden irányú intencióinak leghatalmasabb támogatására, hanem kulturális, társadalmi és nemzetiségi céljainak egyenes megvalósítására is.”⁷ A miniszterelnök természetesen elfogadta az ajánlatot, és egészen a lap végleges megszűnéséig rendszeresen segítette a kiadót. Megegyezett az is, hogy a támogatás fejében egyes lapszerkesztők másfajta szolgáltatások teljesítését helyezték kilátásba. A *Nagyszombat és Vidéke* című újság szerkesztője, Ujházy Árpád, az általa igényelt évi 3000 korona szubvenció ellenszolgáltatásaként felajánlotta, hogy „a nagyszombati, szepesi és malaczkai járás ama intelligens elemeinek, akik korlátolt anyagi helyzetüknél fogva előfizetni képtelenek, de a köznép gondolkodására állásuknál fogva befolyással bírnak,” lapját díjtalanul fogja megküldeni.⁸ A *Szegedi Híradó* kiadója, Endrédi Imre miután megtudta, hogy a szegedi királyi főügyészség az igazságügyi minisztériumnak „az agrárszocializmus ellensúlyozására egy agilis néplap” kiadására tett javaslatot, amely lapnak a feladata az lenne, hogy „az összes minisztériumokkal közvetlen érintkezésben állván . . . szerezzon olyan információkat, melyek a földműves nép közvetlen érdekeire vonatkoznak és ez információkat merész, sőt vakmerő hangon tárgyalván, a tévútra vezetett munkásokat elért sikereivel a maga körébe vonja.” felajánlotta, hogy ő hajlandó lenne egy ilyen „néplapot” meg-

⁵ Tisza Kálmán miniszterelnök felterjesztése Ó cs. és Ap. kir. Felsőgéhez a művészi czélokra szánt alaphól letett hírlapbiztosítékok iránt teendő intézkedés tárgyában. — OL. K 26. ME. ir. 1879. 1193. sz. (ad 1011. sz.) 1879. április 17.

⁶ Tisza Kálmán levele Ferencz Józsefhez a *Kolozsvár* c. lap biztosítéka tárgyában OL. K 26. Me. ir. 1887. 2773. sz. (ad 2588. sz.) 1887. aug. 1.

⁷ A Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület kérelme a *Délmagyarország* című lap megindítása tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1907. V. tétel 699. sz. (ad. 161. sz.)

⁸ A *Nagyszombat és Vidéke* c. lap szerkesztőjének, Ujházy Árpádnak kérelme Wekerle Sándor miniszterelnökhöz lapjának anyagi támogatása iránt. — OL. K 26. Me. ir. 1909. V. tétel 3189. sz. 1909. február 5.

indítani, feltéve, hogy a kormány részéről bizonyos előnyöket nyújtanak az újság számára. Így pl. „ha a földművelésügyi miniszter egy nagyobb szabású munka kiadására készül, erről a lap előzetesen értesítést kapna, és merész, sőt vakmerő hangon követelné hónapokig, hogy a nép érdekében a kormánynak ezt a munkát elvégeztetni szigorú kötelessége.” Endrédi ehhez az ajánlathoz azt is hozzáfűzte: „egyes községekben, a hatóságok bizalmas kijelölésére . . . ez a lap is közvetlen és titkosnak tetsző összeköttetést tartana fenn az ún. legszájasabb kolomposokkal és maga a lap is éppen olyan látszólagos üldöztetéseknek volna kitéve, mint amilyenről a legkedveltebb szocialista újságok máris panaszkodnak.” Végezetül a szerkesztő azt is megjegyezte: „én a szocialista újság támogatásáért semmiféle állami támogatást nem igényelnék . . .”⁹ Bár az iratanyagban nem találtam közvetlen utalást arra, hogy a kormány miként reagált az ajánlatra, de feltételezhető, hogy támogatta a vállalkozó szellemű Endrédi.

A vármegyék élén álló főispánok rendszeresen összeállított jelentéseikben tájékoztatták a kormány tagjait a fennhatóságuk alatt álló vármegye vagy szabad királyi város belső viszonyairól, így többek között a helyi sajtóval kapcsolatos problémákról is. Jó néhány esetben maga a főispán indítványozta, hogy megyéjében a kormány intencióinak megfelelő szellemű újság alapítására adjon utasítást a miniszterelnök. Udvarhely vármegye főispánja ugyanis a következőképpen válaszolt a miniszterelnök helyzetjelentést kérő körrendeletére:¹⁰ a „vármegyében két politikai lap jelenik meg: a *Székelyudvarhely* és az *Udvarhelyi Híradó*. Mind a kettő a legszélsőbb ellenzéki álláspontot foglalja el . . . pártunknak rendelkezésére semmiféle politikai lap nem áll.” Ugyanabban a jelentésben utalt arra a főispán, hogy egy nemzeti munkapárti lap megalapítása és rendszeres támogatása Udvarhely vármegyében évi hat – nyolcezer koronába kerülne.¹¹ Csanád vármegye főispánjának felterjesztésére – amelyet a Makón alapítandó *Ébredés* című újság segélyezése ügyében írt – a miniszterelnök úgy rendelkezett, hogy a megindítandó lap szerkesztősége költségeinek fedezésére a rendelkezési alaphól 6000 koronát utaljanak ki.¹²

A támogatást kérő beadványok között azonban akadt olyan is, amely a kérés mellett (talán annak nyomtatékosítására) figyelmeztetést is tartalmazott. A *Pestmegyei Újság* című, eleinte hetente egyszer, majd kétszer megjelenő hírlap számára a leendő szerkesztő, Barta Lajos 4000 korona segélyt kért, egyszer s mindenkorai támogatásként. Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye főispánja a kéréshez mellékelte kísérőlevelében megjegyezte, hogy amennyiben rövidesen nem intézkednek a segély megadása felől, „kilátás van rá, hogy a lap mások által radikális ellenzéki irányban fog megindíttatni”.¹³

⁹ Az idézett szövegrészek Endrédi Imrének, a *Szegedi Híradó* kiadójának a miniszterelnökhöz intézett folyamodványából valók. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 4510. sz. 1898. március 26.

¹⁰ Az említett leirat gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök és belügyminiszter 1219/1910. ME. sz. körrendelete, amelyben a vármegyei főispánoktól részletes jelentést kért a vármegyei sajtóviszonyokról.

¹¹ Udvarhely vármegye főispánjának jelentése a sajtóügyről. — OL. K 26. Me. ir. 1910. V. tétel 2650. sz. (ad 285. sz.) 1910. május 10.

¹² Csanád vármegye főispánjának kérelme egy Makón megalapítandó lap segélyezése tárgyában (*Ébredés*). — OL. K 26. Me. ir. 1906. V. tétel 956. sz.

¹³ Pest-Pilis-Solt-Kiskunvármegye főispánjának levele a *Pestmegyei Újság* c. politikai és társadalmi hetilap megindítása tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1913. V. tétel 6258. sz. (ad 303. sz.) 1913. szeptember 20.

A hírlapkiadók — időszaki lapoknál a felelős szerkesztők — folyamodványokat a fővárosban közvetlenül a miniszterelnökhöz vagy a belügyminiszterhez intézték. Amennyiben szükségesnek ítélték, a lap profiljának megfelelő szakminiszter közreműködését is igénybe vették.¹⁴

A vármegyékben és a szabad királyi városokban a helyi lapok kiadótulajdonosai és szerkesztői petícióikat a megyei vagy a városi főispánokhoz nyújtották be, akik — a lapra, a szerkesztőre vagy a kiadóra, valamint a vármegyei és városi sajtó helyzetére vonatkozó megjegyzéseiket tartalmazó levél kíséretében — továbbították azokat a felsőbb hatóságokhoz.¹⁵

A századforduló idején a hírlapok és folyóiratok előállítási költségei — a példányszámok növekedése, a papír, az olaj, a festék és más nyomdászati cikkek árának emelkedése miatt — állandóan növekedtek. A lapok az előfizetésekből, valamint a napilapok utcai árusításából¹⁶ már nem tudták fedezni kiadásait, ezért többségük a kormányhoz fordult anyagi támogatásért. Néhány szerkesztő, hogy az állami szubvenció iránti kérelmét kellő mértékben alátámassza, részletes kimutatást készített lapjának bevételeiről és kiadásairól. Ezt tette a *Kraján* című kormánypárti szlovák újság szerkesztője, akinek a kimutatás szerinti bevétele, amely az előfizetési díjon és az államsegélyen kívül (összesen 10 000 korona) magában foglalta a hirdetési díjakat, a városok, községek és pénzintézetek állandó hozzájárulásának összegét, az alapítványi tőke kamatait és a műkedvelő előadásokból származó bevételeket, az 1907. évben 11 976 koronát tett ki. Kiadásai azonban, amelyek a nyomtatási költséget, a klisék beszerzési árát, a postai költséget (hírlapbélyeget), az expedíálási, ügyviteli kiadásokat, valamint a szerkesztői tiszteletdíjakat és a helyi kézbesítés költségeit tartalmazták, a számítások szerint pontosan 26 988 koronára rúgtak.¹⁷

A lapok kiadásaira fordított összegek tehát jóval meghaladták a kiadók bevételeit, akik újabb bevételek hiányában támogatásra szorultak. A lapok kiadói és szerkesztői, valamint az őket támogató megyei főispánok — akik gyakran hivatkoztak a vármegyei kormánypárti lapok sokszor valóban siralmas helyzetére — jelentős összegeket kértek a minisztériumtól. A belügyminiszter és a miniszterelnök — ha a lap szerkesztésének politikai iránya megfelelt a kormányzat érdekeinek és elképzeléseinek — több ízben meg is adta az

¹⁴ 1899-ben az Athenaeum nyomda rt. azzal a kéréssel fordult Darányi Ignác m. kir. földművelésügyi miniszterhez, hogy a *Nemzet* c. politikai napilap *Mezőgazdaság* mellékletére szóló, 1901. április 1-ig hatályos szerződést további négy évre hosszabbítsa meg. A miniszter intézkedett az ügyben, és a társaság a két lap által addig élvezett 5400 korona évi szubvenciót is megkapta. A miniszterelnöktől utólagos hozzájárulást kért intézkedéséhez. OL. K 26. Me. ir. 1899. 9172. sz. eln. ir. 1899. szeptember 21.

¹⁵ L. erre 11. sz. jegyzetet, valamint Órgróf Pallavicini Alfréd Zemplén megyei főispán előterjesztését a *Zempléni Hírlap* segélyezése tárgyában, amely 1906-ban 4000 korona szubvencióban részesült. — OL. K 26. Me. ir. 1906. V. tétel 502. sz. — Máramaros vármegye főispánjának javaslata, amelyben a megyéjében megjelenő *Máramaros* részére évi 2400, a *Nagyság* c. hetilap részére, ill. a német nyelvű *Jüdische Zeitung* részére 600 — 600 korona évi államsegély kiutalását indítványozta. — OL. K 26. Me. ir. 1912. V. tétel 220. sz. 1911. december 16.

¹⁶ A budapesti rendőrkapitány 1896-ban adta meg az első kolportázssengedélyt (hírlapok utcai árusításának joga) az egykrajcáros *Esti Újságnak*, amelyet az első magyar bulvárlapként tartanak számon. Az *Esti Újság* Rákosi Jenő kiadásában, Barna Izidor, majd Sajó Aladár szerkesztésében jelent meg.

¹⁷ A *Kraján* című lap ügyében kérelem a miniszterelnökhöz az állami szubvenció kiegészítése és kedvezmények engedélyezése iránt. — OL. K 26. Me. ir. 1907. V. tétel 1649. sz. 1907. március 1.

igényelt szubvenciót.¹⁸ Némelyik újság meglehetősen nagy összegű segílyt kapott a kormánytól. Sokszor azonban ez sem segített. A *Nasa Zastava* című hírlap az 1910. évben a miniszterelnökségtől 20 000, a belügyi tárcától 4 000 korona szubvenciót kapott, azonban a lap helyzete ennek ellenére tovább romlott; míg az 1910. év végén előfizetőinek száma 6062 volt, egy évvel később ez a szám 4019-re csökkent.¹⁹

A vidéki lapok, amelyek a rendszeres évi segílyezésre szorultak, egy évente előre meghatározott összeget kaptak a kormánytól. Ezt a pénzt a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője a miniszterelnök írásbeli utasítására negyedévenkénti részletekben, átvételi elismervény ellenében utalta át az illetékes főispán részére, aki az esetek többségében maga döntött a kiutalt segíly elosztásáról megyéje lapjai között.²⁰ A miniszterelnök hivatalos álláspontja szerint a vidéki lapok ilyen támogatása csak ott valósulhat meg, „ahol a törvényhatóság a hivatalos közlönyét nem tudná valami csekély szubvenció nélkül fenntartani, a mire szüksége van; vidéki sajtót szubvencionálunk ott apró pénzekkel, könnyítésekkel, úgyszólván nagyobb előfizetésekkel, a hol azt a társadalmi viszonyok vagy a nemzetiségi agitációknak kontrakarizozása teszi szükségessé”.²¹

A kormánypárti vidéki lapok a rendes évi segílyen kívül egyéb kedvezményekben is részesültek. E lapok kiadóit például felmentették a hírlapbiztosíték letételének kötelezettsége alól. A kaució sokszor igen nagy terhet rótt azokra, akik időszaki lapot akartak indítani. A még érvényben levő 1848. évi XVIII. törvénycikk 30. §-a szerint a Budapesten megjelenő időszaki lapoknak 10 000, a vidékieknek 5000 forintot kellett biztosítékként letenni. Amennyiben az újság szerkesztője vagy kiadója a kedvezményt megkapta, a hírlapbiztosítékot a minisztérium tette le helyette. Mivel azonban ezt a költséget a sajtóalaptól és a rendelkezési alaptól fedezni nem tudták, gyakran eredetileg más célra szánt pénzt, például a művészeti célokra fenntartott alapot vették igénybe. Tisza Kálmán a királyhoz intézett felterjesztésében²² arra kért engedélyt, hogy a művészi célokra szánt alap tulajdonát képező alföld-fiumei elsőbbségi kötvényekből 40 darabot (8000 forint névleges értékben) a *Narodni Liszt* című szerb hetilap biztosítékára fordíthasson.²³ Úgyanennek az alapnak a terhére kérte

¹⁸ Így pl. a *Szentes és Vidéke* c. Csongrád vármegyei lap évente 1000 korona szubvenciót kapott, míg a *Szeged és Vidéke* c. lap segílyét évi 6000 koronában állapította meg a miniszterelnök. — OL. K 26. Me. ir. 1905. V. tétel 5381. sz. és OL. K 26. Me. ir. 1911. V. tétel 264. sz.

¹⁹ Sáros vármegye főispánjának beadvány a *Nasa Zastava* c. szerb lap ügyében OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 6427. sz. 1911. november 2.

²⁰ Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely sz. kir. város főispánjának jelentése a miniszterelnökhöz: „... a sajtó támogatására engedélyezett 4000 koronát ... szétosztottam a kormány politikáját támogató két 67-es lap u. m. *Székely Lapok* és *Napló* között ...” — OL. K 26. Me. ir. 1910. V. tétel 3964. sz. (ad 2656. sz.) 1910. július 4.

²¹ Wekerle Sándor miniszterelnök válasza Szemere Miklós sajtóügyben benyújtott parlamentari interpellációjára. 1906—11. évi országgyűlés 42. országos ülés 1906. október 10. Képviselőházi Napló (K. N.) III. kötet 8—17. l.

²² L. 5. sz. jegyzetet.

²³ L. 5. sz. jegyzetet. E felterjesztés melléklete egyébként a művészeti célokra szánt alaptól hírlapi biztosítékra letett értékpapírokról szóló kimutatást tartalmaz. Csak néhány adat közülük: a Ludasi-Ganz-féle *Tagespresse* és *Flotz* című lapok biztosítékául letett 68 db 200 forintos Alföld-fiumei vasúti elsőbbségi kötvény, összege 13 600 forint; a *Hírmondó*ért 8 db 1000 forintos és 1 db 100 forintos Unificalt osztrák ezüst kötvény, összege 8100 forint; a *Somogy* c. hírlapért a magyar földtehermentesítési kötvény összege 3000 forint és 25 db I. erdélyi vasúti részvény, összege 5000 forint; a *Győri Közlöny* c.

Tisza 1887-ben a *Kolozsvár* című lap számára 5250 forintnyi tényleges értéknek megfelelő értékpapiroknak hírlapbiztosítékként való letételét.²⁴

Mivel a laptulajdonosok költségvetésében a kiadások rovatban feltüntetett postai költségek meglehetősen jelentős összegeket emésztettek fel, a vidéki lapok kiadói egyre-másra kérelmezték a portókedvezmény megadását. Zólyom vármegye főispánja a *Kraján* című újság vezetőinek kérelmét támogató előterjesztést nyújtott be a kereskedelemügyi miniszterhez. Ebben kifejtette, hogy

„a *Kraján* — amely ez idő szerint az országban az egyetlen hazafias tót néplapnak tekintendő —, cikkei népies szellemben vannak írva, jól érthető, könnyed formában ... s előfizetőinek száma ... 4300-ra emelkedett. A *Kraján* évi előfizetési díja 2 korona, mely összegből a hírlapbélyeg költségeire 1 kor. 4 fillér esik, s így tényleg csak 96 fillér marad a szerkesztési, nyomtatási, expedíálási stb. költségek fedezésére”.²⁵

Nem találtam ugyan adatot arra, hogy a miniszterelnök miként reagált erre a kérésre, de feltételezhető, hogy nem válaszolt, mivel röviddel később újabb petíció érkezett hozzá, amely — a lap anyagi helyzetének részletes ismertetése mellett — azt a megállapítást tartalmazta, hogy portókedvezménnyel a hírlapbélyegnél és a postaköltségnél összesen 6000 koronát takaríthatnának meg, amely jelentős mértékben csökkenthetné a kiadásokat.²⁶

A hírlapbélyeg intézménye²⁷ valóban súlyos terhet jelentett a lapkiadók számára. Eltörléséért már a múlt század utolsó évtizedében megindult a harc; végül 1900-ban részleges eredmények születtek. Az 1900. évi X. törvénycikk kimondta a naptárak, hirdetések, hírlapi beiktatások, külföldi hírlapok és külföldi időszaki lapok bélyegkötelezettségének megszüntetését.²⁸

A kormány több ízben utasította a megyei főispánokat, hogy az igazgatásuk alatt álló törvényhatóságok területén szervezzék meg a megfelelő hangú hírlapok és folyóiratok terjesztését. E körrendeletek hangsúlyozták, hogy a sajtótermékek terjesztésének biztosítására minél több előfizetőt kell toborozni, s ahol ez a módszer nem eléggé eredményes — esetleg a lakosság szűkös anyagi lehetőségei miatt — ott — az ellenzéki sajtó taktikáját követve — ingyenpéldányok szétküldésével kell népszerűsíteni a lapokat. A főispánok részletes listákat készítettek megyéik azon kormányhű lakosairól, akik számára az ingyenpéldányok szétosztása feltehetően eredménnyel járhat. Levéltári forrásaink azt bizonyítják, hogy ennek az intézkedésnek elsősorban a szegényebb felvidéki lakosság körében volt jelentősége, itt is inkább a nemzetiségi csoportoknál. Árva vármegye főispánja a belügyminiszterhez írott levelében arról panaszkodik, hogy a vármegye „kizárólag tót ajkú lakosságát nagyban rontják a körében sokszor ingyen is szétküldött többféle nemzetiségi lapok. Ezeknek nagyon is érezhető káros hatását hazafias irányzatú tót lapok rendszeres

lapért magyar földtehermentesítési kötvény, összege 6500 forint és 1 db 1000 forintos osztrák államadóssági ezüst kötvény stb. A felsoroltak értékösszege: 34 700 forint (az egész kimutatásra von.).

²⁴ L. a 6. sz. jegyzetet.

²⁵ Zólyom vármegye főispánjának kérelme a kereskedelemügyi miniszterhez a *Kraján* c. lap portókedvezmény-kérelme ügyében. — OL. K 26. Me. ir. 1907. V. tétel 1648. sz. 1907. február 20.

²⁶ L. a 17. sz. jegyzetet.

²⁷ A bélyegkötelezettséget az 1850. évi szeptember 6-iki császári rendelet mondotta ki, ezt pedig az 1868:XXII., 1869:XVI., 1870:LVIII., 1871:LXIII., az 1873:IX., 1875:XVI., XXV., valamint az 1881:XXVI. sz. törvénycikkek tartották hatályban.

²⁸ 1900:X. tc. Corpus Iuris Hungarici, 1900. 42. l.

terjesztésével lehetne sikerrel ellensúlyozni”.²⁹ A főispán hangsúlyozta, hogy a legjelentősebb kormánypárti szlovák nyelvű újságok közül kettőnek, a *Kraján*-nak és a *Krestánnak* a terjesztését maga is elősegítette részben azzal, hogy szorgalmazta az előfizetést, részben pedig, amikor különösen nagy szükség volt rá, a saját költségére rendelt meg az említett lapokból bizonyos példányszámot, amelyeket az egyes községek számára ingyen küldött el. Mivel a vármegye lakosságának négyötöd része katolikus, a maradék egyötöd rész evangélikus, ennek megfelelően a nagyobb hányad a *Krestant*, a kisebbik pedig a *Kraján* című lapot olvasta volna szívesen a kormánypárti szellemű sajtótermékek közül. Miután azonban a megye lakói igen szegények voltak, a főispán arra kérte a belügyminisztert, hogy a miniszterelnökség hozzájárulásával Árva megye területére a *Krestánból* ötszáz, a *Krajánból* legalább száz ingyenpéldányt küldjenek és osszanak szét. Előterjesztéséhez egy részletes jegyzéket is csatolt, amely azoknak a személyeknek nevét és címét tartalmazta, akiknek a lapok ily módon elküldhetők.³⁰ A miniszterelnök személyesen támogatta a kezdeményezést. Teljesen egyedi esetek is előfordultak az ingyenpéldányok iránti igénylések között: egy alkalommal a belügyi tárca vezetőjéhez olyan petíció érkezett, melyben a Református Kovácsvázi Földművelő Egylet kérte egy kormánypárti napilap és a földművelésügyi minisztérium kiadásában megjelenő *Néplap* ingyenes megküldését. A kérés, amely ilyen formában rendkívül szokatlan volt, az egylet tagjai szegénységükkel indokolták. A miniszterelnök hozzájárult a kérelem teljesítéséhez, s a rendelkezési alap terhére megrendelte a *Néplap* című hetilapot, valamint a *Budapesti Napló* című politikai napilapot, amely az idő tájt az egyik igen széles körben elterjedt kormánypárti hírlap volt.³¹

A vidéken megjelenő lapok némelyikének szerkesztője a rendes évi segély mellett más, közvetlen támogatást is kért a kormánytól; Hedvy Bertalan, egy szabadelvű politikai pártlap leendő szerkesztője a 2000 forintos évi szubvención és a tizenkét forintos hirdetési díjon felül még egy-egy vezércikk rendszeres megküldését kérte a sajtóirodától lapja minden vasárnapi számába. A sajtóosztály azonban erre vállalkozni nem tudott, így a kérelmet teljesíthetetlennek minősítve elutasította.³²

A m. kir. minisztérium természetesen a kormányhoz hű vagy legalábbis a hivatalos szellemmel nem ellenkező lapok fenntartásának többféle egyéb formáját is megvalósította: felkérte az egyes minisztériumokat, azok osztályait és az alájuk rendelt szerveket és hatóságokat, hogy bizonyos, a kormány politikáját hirdető és támogató lapokból meghatározott példányszámot előfizetés útján rendeljenek meg a maguk számára, természetesen saját költségvetésük terhére. A miniszterelnökség maga is ezt a módszert alkalmazta; az 1910. év második felére szóló hírlapmegrendelési kimutatás³³ szerint 233 lapra fizetett

²⁹ Árva vármegye főispánjának kérelme a hazafias tót lapok fokozottabb terjesztése iránt a belügyminiszterhez. — OL. K 26. Me. ir. 1909. V. tétel 4130. sz. 1909. augusztus 1.

³⁰ Árva vármegye főispánja felterjeszti azon egyéneknek a névjegyzékét, akiknek a tót lapok ingyen elküldhetők. — OL. K 26. Me. ir. 1909. V. tétel 5117. sz. 1909. október 4.

³¹ A Református Kovácsvázi Földművelő Egyletnek a belügyminiszterhez intézett s onnan rövid úton a miniszterelnökhöz áttett kérvénye egy kormánypárti napilap és a *Néplap* ingyenes megküldése tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1906. V. tétel 797. sz. 1906. január 26.

³² Hedvy Bertalannak, a *Felvidéki Szemle* szerkesztőjének kérelme a miniszterelnökhöz egy szabadelvű politikai pártlapnak kiadása s kormánypárti segélyezése iránt. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 2801. sz. 1898. február 26.

elő összesen 273 példányban. A kimutatás részletes tájékoztatást nyújt a megrendelt hírlapokról és folyóiratokról az újságok nyelve, a megjelenés helye, valamint a lap jellege szerinti megoszlásról. Szerepeltek a listán a legjelentősebb budapesti és vidéki magyar és német hírlapok; az előbbiekből 31 budapestit igényeltek 70 példányban, valamint 63 vidékit ugyanennyi példányban; az utóbbiakból 10 Budapesten megjelenőt 18 példányban és 11 vidéki német nyelvűt 1—1 példányban. Némelyik újságból több példányt is rendelt a miniszterelnökség a maga számára: így pl. a *Budapesti Hírlap*ból négyet, az *Újságból* ötöt, a *Pester Lloyd*ból hatot, a *Pesti Hírlap*ból négy példányt, míg a *Népszavából*, a *Budapestből* és a *Neues Pester Journal*ból három-három darabot. Az előfizetett lapok köre igazán tág volt: szerepeltek közöttük élclapok (*Borsszem Jankó*, *Kakas Márton*, *Mátyás diák*), jogi és igazgatási folyóiratok (*Jogállam*, *Jogtudományi Közlöny*, *Magyar Közigazgatás*), továbbá horvát-szlavonországi lapok (*Narodne Novine*, *Ustavnost*), szerb újságok (*Branik*, *Srbobran*, *Zastava*), román nyelvű lapok (*Tribuna*, *Telegraful Roman*, *Gazetta Transylvanie*), s számos ausztriai, francia, angol, olasz, amerikai és Németországban kiadott sajtótermék. E hírlapmegrendelési lista végösszege valamivel több, mint négyezer koronát tett ki, amely összeg csak a miniszterelnökségi előfizetéseket tartalmazta, fél esztendőre.

A fenti kimutatás, mint láthattuk, csak a hírlapokra és egyes folyóiratokra vonatkozó adatokat sorolta fel. A századforduló környékén azonban egyre-másra jelentek meg másféle sajtótermékek is, a többi közt a különféle szaklapok, amelyek — hasonlóan a napi- és hetilapokhoz — szintén anyagi támogatásra szorultak. A levéltári dokumentumok között található egy 1905-ben keltezett kimutatás,³⁴ amely az azt megelőző év folyamán megjelent szaklapokra és folyóiratokra történt előfizetésekről tájékoztat bennünket. A lista vegyes jellegű volt; a mezőgazdasági, borászati, pénzügyi és egyéb gazdasági jellegű szaklapok mellett ezen is szerepelt néhány hírlap és folyóirat. Ez utóbbiak a *Magyar Nemzet*, a *Budapesti Hírlap*, a *Független Újság*, a *Hazánk*, az *Újság* és a *Néplap* voltak. Ha az utóbbiak előfizetésére fordított összeget (92 964 korona) nem számítjuk, a szaklapok előfizetésére ebben az évben 39 809 koronát számoltak el. (Figyelemre méltó az előző szám is: mindössze a felsorolt hat hírlap dotálására fordított összeget jelzi.)

A miniszterelnökség példáját természetesen a szakminisztériumok is követték. Rendelkezésünkre áll olyan irat, amelyet az igazságügyminiszter készített a vezetése alatt álló minisztérium által előfizetett könyvmatos lapokról.³⁵ E szerint a jegyzék szerint 1910-ben az igazságügyi tárca a legfontosabb könyvmatosokra összesen 3640 korona összegben fizetett elő. A pénzügyminisztérium gazdasági hivatala — s itt nem esik szó az intézmény egyéb osztályainak hírlapmegrendeléseiről — az 1913. évre körülbelül 3200 korona értékben fizetett elő újságokra.³⁶ Ez az összeg természetesen csak a fontosabb szakköz-

³³ A m. kir. miniszterelnökség hírlapmegrendelése az 1910. év második felére. — OL. K. 26. Me. ir. V. tétel 4294. sz.

³⁴ Kimutatás az 1904. év folyamán szaklapokra és egyes hírlapokra történt előfizetésekről . . . — OL. K. 26. Me. ir. 1906. V. tétel 4992. sz. 14 801. sz. eln. 1905.

³⁵ Az igazságügyminiszter kimutatása az általa előfizetett könyvmatosokról. — OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 1834. sz. 1910. április 6. — Ezek a könyvmatosok a következők voltak: *Magyar Tudósító*, *Politikai Értesítő*, *Budapesti Tudósító*, *Magyar Távíratí Értesítő*. Az említett összeg magában foglalta az igazságügyminisztérium részéről az MTI-nek nyújtott 600 korona támogatást is.

³⁶ A pénzügyminisztérium gazdasági hivatala által előfizetett fontosabb lapok: *Buda-*

lányok árát tartalmazta. A hivatal ezen felül megrendelt még az 'Általános beszerzési és szállítási részvénytársaság' útján harmincnégy hazai és néhány osztrák napilapot, összesen 1529 korona értékben. Ezek az összegek természetesen csak a gazdászati hivatal által megrendelt lapok előfizetési díját jelölik; hogy a minisztérium egésze mennyi pénzt fordított évente a sajtótermékek előfizetésére, azt a pénzügyi tárca által kiadott éves jelentésekből és kimutatásokból állapíthatjuk meg. 1910-ben a pénzügyminisztérium vezetője a miniszterelnöknek elküldött jelentésében arról számolt be, hogy „az előfizetések — ideértve a könyvatosoknak, valamint minden hazai, osztrák és egyéb külföldi napilapnak, folyóiratnak és szaklapnak előfizetését — összesen mintegy évi 25 000 koronára rúgnak”.³⁷ 1915-ben a pénzügyminiszter 13 571,90 koronában, 1919-ben pedig 26 755,55 koronában jelölte meg a hírlapok és folyóiratok előfizetésére fordított díjakat.³⁸ Olyan konkrét esetekről is tudunk, amikor a szakminisztérium egyes lapokra kifejezetten anyagi támogatás céljából fizetett elő. Székely Sándor, a *Politikai Hetiszemle* című lap szerkesztője kérelmére a belügyminiszter „a hetilap 80 példányára” való előfizetést az 1918. évre „az 'Irodai és házi szükségletek' naplója terhére”³⁹ engedélyezte. Hasonló volt az eljárás több más lap esetében is: a *Politika* című havi folyóirat 20 példányára való előfizetést példányonként 24 korona előfizetési díj mellett szintén az „Irodai és házi szükségletek” naplója terhére számolta el a belügyminiszter. Magától értetődő tehát az a következtetés, hogy az ilyen összegeket, amelyeket a fenti napló terhére számoltak el, nem tüntették fel a sajtótermékek előfizetésére fordított kiadásokban. Ezekből a nagyobb példányszámban megrendelt újságokból a belügyminiszter, a négy belügyi államtitkár és a főosztályok vezetői személyesen kaptak néhányat.⁴⁰

Előfordult, hogy a miniszterelnök személyesen tett ígéretet az újság szerkesztőjének, hogy a lapot támogatásban fogja részesíteni, azonban saját pénzalapjaiból azt már nem tudta teljesíteni. Ekkor kormánya tagjaihoz fordult segítségért. 1908-ban átiratot intézett a kereskedelemügyi miniszterhez, hogy a *Dépeche d'Orient* című lap részére az általa már kilátásba helyezett anyagi támogatás összegéhez a miniszter a lap 100 példányára való előfizetéssel, azaz 3000 koronával járuljon hozzá. A kereskedelemügyi miniszter azonban csak részben teljesítette a kérést, fedezet hiányára hivatkozva csak 25 példányra fizetett elő.⁴¹

pesti Közlöny, Pénzügyigazgatás, Budapesti Statisztikai Közlöny, Belügyi Közlöny, Állami Tisztviselők Lapja, Számvevőrségi Szemle, Telekkönyv. — OL. K 255. Pm. eln. ir. 1912. 5355. sz. 1912. december 30.

³⁷ A m. kir. pénzügyminiszter jelentése a miniszterelnöknek. — OL. K 26. Me. ir. 1912. V. tétel 2201. sz. 1910. április 15.

³⁸ Hírlapok és folyóiratok előfizetése az 1915. évre a pénzügyminisztérium részéről. — OL. K 255. Pm. eln. ir. 1897—1919. 1914. 9410. sz. — Hírlapok és folyóiratok előfizetése az 1919. évre a pénzügyminisztérium részéről. — OL. K 255. Pm. eln. ir. 1897—1919. 1918. 9620. sz.

³⁹ A *Politikai Hetiszemle* szerkesztőjének kérelme a lapra való előfizetés tárgyában. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1917. 31. tétel 34 046. sz. 1917. december 13.

⁴⁰ A *Politika* c. lap előfizetése tárgyában. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1917. 31. tétel 32784. sz. 1917. november 6.

⁴¹ A *Dépeche d'Orient* c. lap támogatása tárgyában a kereskedelmi miniszter átirata a miniszterelnökhöz (az alapirat száma: 5268/1908. Me. sz.). — OL. K 26. Me. ir. 1909. V. tétel 50. sz. 1908. december 31. — A kereskedelemügyi miniszteren és a miniszterelnökön kívül az igazságügyminiszter 500, a belügyminiszter 2500 koronával támogatta 1909-ben a lapot, de az ennek ellenére megszűnt.

A lapvállalkozások vezetőinek bizonyos különleges esetekben lehetőségük volt arra, hogy rendkívüli segílyt igényeljenek a kormánytól. Ez a támogatási forma — ahogy a neve is mutatja —, nem volt túlságosan gyakori; elnyerése csak politikailag indokolt esetben volt lehetséges. 1912-ben Szabadka szabad királyi város főispánja a miniszterelnökhöz intézett előterjesztésében⁴² a Szabadkán megjelenő *Bácskai Hírlap* és *Bácsmezei Napló* című napilapok számára 500—500 forint negyedévi rendkívüli segíly kiutalását kérte. Előterjesztését a következőkkel indokolta:

„A Szabadkán megjelenő Bácskai Hírlap és Bácsmezei Napló napilapok ez idő szerint évi 3000—3000 korona szubvencióban részesülnek. Tudomásomra jutott, hogy a lapok, melyek eddig és a jelenben is munkapárti szellemben szerkesztettek, és kiváló politicalai szolgálatokat teljesítenek, tekintettel a forrongó politicalai helyzetre, az ellenzék oly czélból, hogy a jövőben az ő érdekeiket szolgálják, meg akarja vásárolni.” A szerkesztők „... lapjaikat munkapárti szellemben évi 3000 korona segílyezés mellett fenn tartani nem képesek ...”. Hozzátette még a főispán, hogy „a jelzett két lap Szabadkán eléggé olvasott és hogy politicalai irányváltoztatásuk a jelenlegi politicalai helyzetben veszélyes lenne, egy új lap alapítása pedig most még nagyobb költséggel járna. ...”. A miniszterelnök teljesítette a kérést.

Arról is vannak adataink, hogy egy megszűnt kormányparti újság volt szerkesztője egyéni támogatást kért és kapott is a miniszterelnöktől. A Kolozsváron megjelent, s 1906-ban megszűnt *Nemzeti Hírlap* című újság szerkesztőjének, Heggyesi Vilmosnak meghatározatlan ideig tartó, havi 300 korona, Tussai Gábornak és Pokorly Józsefnek, a lap két volt munkatársának pedig fejenként havi 80 korona összegű egyéni segílyt utaltatott ki a miniszterelnök, „melynek fejében a három egyén köteles a mindenkori . . . főispánnak politicalai szolgálatokat teljesíteni”.⁴³

Az igazi támogatást azonban az újságkiadók és a lapszerkesztők számára a kormány által az erre a célra felállított külön sajtóalapról és a rendelkezési alapról folyósított szubvenciók jelentették. Ezen alapok felhasználásáról a miniszterelnökség rendelkezett. Évente szinte százával érkeztek a petíciók az ország minden részéből a kormányhoz, amelyekben a budapesti és vidéki szerkesztők és kiadók esedeztek a támogatásért. Hosszú lenne részletesen felsorolni a segílyben részesülő lapok listáit évekre lebontva: az azonban bizonyos, hogy a segílyösszegek skálája igen változatos volt. Csak néhány példa: a *Nemzet* című újság 1896-ban 36 000 forint szubvenciót kapott, amely összeg 1905-ben 10 800 koronára apadt.⁴⁴ A Sáros vármegyében megjelenő *Nasa Zastava* című szerb lap részére 1911-ben 20 000 korona évi segílyt folyósított a kormány.⁴⁵ Természetesen nem ezek a viszonylag nagy összegek jellemezték a kormány által adományozott szubvenciókat; voltak olyan lapok, amelyek évente 5000, s olyanok, amelyek kénytelenek voltak jóval kisebb összegekkel beérni (800,

⁴² Szabadka sz. kir. város főispánjának előterjesztése a *Bácskai Hírlap* és a *Bácsmezei Napló* címére kiutalni kért 500—500 korona negyedévi rendkívüli segíly tárgyában. — OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 3947. sz. (ad. 263. sz.) 1912. július 8.

⁴³ A miniszterelnök értesíti Kolozsvár vármegye és Kolozsvár sz. kir. város főispánját a *Nemzeti Hírlap* volt szerkesztőjének és munkatársainak rendszeres havi segílyben való részesítéséről. — OL. K. 26. Me. ir. 1906. V. tétel 308. sz. 1906. december 6.

⁴⁴ Rendelvény Huszár Adolf kir. tanácsos és segédhivatali főigazgató számára. — OL. K. 26. Me. ir. 1897. III. tétel 24285. sz. 1896. december 24. — Kimutatás az 1904. év folyamán . . . egyes hírlapoknak engedélyezett szubvenciókról. — OL. K. 26. Me. ir. 1906. V. tétel 4992. sz. 14801/eln. 1905.

⁴⁵ Sáros vármegyei sajtóügyek. — OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 237. sz. 1911. december 16.

600, sokszor csak 200 koronával).⁴⁶ Akadt olyan lapszerkesztő is, aki a miniszterelnökség által megállapított évi segélyösszeget egyszerűen nem fogadta el, mivel rendkívül kevésnek találta azt. A kormány a Pozsonyban megjelenő *Westungarische Grenzbote* című újság számára havi ötven forint folyósítását kezdte meg 1898-ban, amit a lap szerkesztője az első részlet kézhezvétele után határozottan visszautasított azzal, hogy az évi 600 forint támogatás helyett egyszer s mindenkorra összesen 1000 forint segélyt kér. A miniszterelnök azonban nem változtatta meg elhatározását; az igényt határozottan elutasította, s fenntartotta a havi ötven forint kiutalást.⁴⁷

A pénzalapok felhasználásáról a miniszterelnök a többi érdekelt tárca vezetőjének meghallgatása és a segélyt igénylő lapok helyzetéről való alapos tájékozódás után — esetenként a belügyminiszter előzetes hozzájárulásával — döntött. A főispánok már korábban említett szerkesztőket, kiadókat támogató levelei sokszor igen nagy segítségére voltak a kormány vezetőjének a döntésben. A Krausz és Fischer nyomdácég 1898-ban kérelmet intézett Bánffy miniszterelnökhöz, amelyben a *Bácskai Hírlap* című hetenként négyszer megjelenő politikai tartalmú újságjuk számára évi 4000 forint segély kiutalását kérték a kormánytól. (E szabadkai hírlappal kapcsolatosan már volt szó szubvencióügyekről, de azok az 1912. évben történtek.) A levelet továbbító főispán azonban, aki túlzottnak ítélte a kért összeget, úgy módosította az igényt, hogy két szabadkai lap segélyét állapítsa meg a miniszterelnökség, lehetőleg összesen évi 1000 forintban, mégpedig úgy, hogy annak egyharmada vagy egynegyede illesse csupán a *Bácskai Hírlapot*, a fennmaradó rész pedig a *Bácskai Ellenőr* szerkesztőségének utaltassék ki.⁴⁸ A miniszterelnök végül is gondosan mérlegelve a javaslatot, úgy határozott, hogy évente összesen 600 forint segélyt engedélyezett a két lap számára.⁴⁹

A kormány által a lapok segélyezésére fordított szubvenciók egészének évi mennyisége igen nagy volt. Rendelkezésünkre áll néhány századforduló előtti adat, amely azt bizonyítja, hogy akkoriban mekkora volt az igény a kormány támogatására: az 1897. évre a rendelkezési alpból 195 176 forintot, a sajtóalpból 44 832 forintot irányoztak elő sajtócélokra. Az 1898. évre nézve Bánffy miniszterelnök arra utasította Huszár Adolf segédhivatali főigazgatót, hogy a rendelkezési alpból 159 660, 1899-re pedig 155 040 forintot szolgáltatasson ki az előre összeállított listán szereplő lapok szerkesztőségei számára. Ha alaposabban megnézzük a felsorolt összegeket, azt tapasztaljuk, hogy az évek múlásával ezek fokozatos csökkenést mutatnak. A századfordulót követően pedig ez a célkitűzés egyre inkább megvalósult; a kormány rendelkezésére álló pénzalapok gyakori átcsoportosítása a sajtócélokra fordított összegek

⁴⁶ Az *Aradi Közlöny* részére kifizetett segélyösszeg 1898-ban 5000 forint volt OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 1. sz. (4651., 9631., 14261. sz.). — A *Felsőtorontái Közlöny* évi 800, a *Zsombolyaer Zeitung* évi 600 koronát kapott. — Torontál vármegyei sajtóügyek. — OL. K 26. Me. ir. 1912. V. tétel 249. sz. 1911. december 6. — A *Rábaközi Közlöny* évi 200 korona segélyben részesült. — Sopron vármegyei sajtóügyek. — OL. K 26. Me. ir. 1912. V. tétel 239. sz. 1911. december 16.

⁴⁷ Pozsony vármegye és Pozsony sz. kir. város főispánjának kérelme a miniszterelnökhöz. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 10815. sz. (ad 6301. sz.)

⁴⁸ Krausz és Fischer nyomdácégnek kérelme a miniszterelnökhöz a *Bácskai Hírlap*-nak adandó subventio tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 5997. sz. — Szabadka és Baja városok főispánjától a miniszterelnök 5947/eln. sz. leiratára. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 11566. sz. 1898. június 30.

⁴⁹ A Szabadkán megjelenő hírlapok tárgyában — szubvenció. — OL. K 26. Me. ir. 1898. III. tétel 14289. sz. 1898. október 1.

számolt el cikkek honoráriumára címén, és amely természetesen nem volt azonos ezen újságok rendes évi szubvenciójával.)⁵⁵ Az 1900-as évek elején ezt a rendszert megszüntették, és a miniszterelnökségi sajtóosztály a vidéki lapokba írandó cikkek honoráriumára nézve évi átalányösszeget bocsátott Klein Ödön osztálytanácsos rendelkezésére, melynek összege kereken 24 000 korona volt. Ez a rendszer azonban aligha bizonyulhatott jónak, ugyanis 1905-ben megszüntették; azon túl Vészi József miniszteri tanácsos vette át a sajtóügyek intézését. Vészi 1906-tól kezdve havi 3000 korona hitelt kapott a sajtókiadásokra a kormánytól avégből, hogy ennek erejéig a miniszteri tanácsos az egyes cikkírók által előzetesen kiállított, s általa hitelesített számlák ellenében a pénzt kiutaltassa.⁵⁶ E módszernek az volt a célja, hogy a hírlapok számára elküldött cikkekre fordított pénz mennyiségét valamelyest csökkentse, illetve hogy az egész cikkgazdálkodás alakulását közvetlenül ellenőrzésük alá vonják.

A kormány természetesen nemcsak a napilapok és folyóiratok fenntartásához történő hozzájárulással fejtette ki propagandatevékenységét, hanem más sajtótermékek, könyvek és egyéb nyomtatványok támogatása és terjesztése útján is. Azokat a kiadványokat, amelyek a hivatalos hangnemnek megfelelő stílusban íródtak, részben közvetlenül is anyagi támogatásban részesítették, részben terjesztésüket segítették elő. A megyei főispánok gyakran kaptak utasítást arra, hogy a terjesztésre alkalmas, a hivatalos szellemnek megfelelő nyomtatványokat és könyveket törvényhatóságaik területén népszerűsítsék. A többi közt elősegítették a Pallas nagylexikon postán történő szétküldését, számos irodalmi lap, színes kalendárium, képes naptár terjesztését. Az egyéb nyomtatványok közé sorolhatók még a nagyobb lapok éves mellékletei és az egyes szaklapok zsebnaptárjai.⁵⁷ A képes kalendáriumok és naptárak jó része nem magyar, hanem szlovák, német, román és szerb nyelvű, ami lehetővé tette ezek széles körű elterjedését a nem magyar ajkú lakosság körében is.

Az eddig elmondottak alapján nyugodtan állíthatom, hogy a protekcionista sajtópolitika érvényesítésének érdekében hozott kormányintézkedések meglehetősen sokoldalúak voltak. A hivatalos politika terjesztésének elősegítése azonban egy másik szabálycsoport megalkotását is igényelte: a nem kormánypárti, illetve a kifejezetten ellenzéki sajtótermékek politikai, gazdasági és egyéb, a közhangulat befolyásolására alkalmas cikkeinek gondos tartalmi ellenőrzése megszervezését. A kormány az egyes közigazgatási egységek élén álló tisztviselők feladatkörébe utalta a törvényhatóságuk területén megjelenő összes sajtótermék jegyzékének évenkénti pontos és teljes összeállítását. A főispánok e listákat évente juttatták el a miniszterelnökség mellett működő sajtóirodába.⁵⁸ A Budapesten kiadott politikai napilapok és folyóiratok cikkeinek ellenőrzését közvetlenül a sajtóosztály látta el. Ez a szerv, miután átvizs-

⁵⁵ 1897-ben pl. a *Magyar Újság* cikkek honoráriumaként negyedévenként 150 koronát kapott. — L. a 44. sz. jegyzet első jelzetét.

⁵⁶ 1906 előtt a vidéki táviratok költségeire évi 24 000 korona átalányt, a külföldiekre évi 8000 koronát engedélyezett a miniszterelnök. 1906-tól a külföldi táviratokra havi 200 koronát szolgáltatott ki, a vidéki táviratokra pedig azontúl semmiféle költséget nem számoltak fel, mivel a kereskedelemügyi miniszter ezekre nézve a postai díjat eltörölte. OL. K 26. Me. ir. 1905. V. tétel 4707. sz. (ad 4694. sz.) 1905. november 1.

⁵⁷ Néhányat megemlítünk közülük: a *Pesti Hírlap Nagynaptárát*, a *Borászati Lapok Zsebnaptárát*, a *Köztelek Zsebnaptárát* és a tót nyelvű *Narodni Kalendart*.

⁵⁸ A többi között rendelkezésünkre áll Arad város polgármesterének a helyi sajtótermékekről szóló éves kimutatása 1897-ből. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1897. XIV. B. tétel 324. sz.

gálta az inkriminált írás tartalmát — amelyet eredetiben, vagy ha más nyelven jelent meg, a hivatalos fordítást mellékelve juttattak el hozzá —, indokolt esetben büntető szankciót alkalmazott. A kiszabható büntetés a hazai lapokkal szemben többféle lehetett. Ha a lapot a kormány a kifogásolt cikk megjelenése idejéig rendes évi támogatásban részesítette, többnyire elrendelte a szubvenció további folyósításának megszüntetését, a lap „nem megfelelő politikai magatartása” miatt.⁵⁹ Az erősen ellenzéki szellemben íródott, a kiegyezés, a Monarchia állama, a főtisztviselők személye ellen irányuló, vagy a nemzetiségek izgatását célzó politikai tartalmú közlemények ellen a sajtórendészeti felügyelettel megbízott belügyminiszter és a főispánok gyakran indítottak sajtópereket az újságírók vagy — a 48-as sajtótörvény fokozatos és kizáró felelősségi rendszere következtében — a lapszerkesztők, illetve a kiadók ellen.⁶⁰

A külföldről érkező lapok tartalmát szintén alapos vizsgálatnak vetették alá. Ha egyes cikkek ellen politikai okokból kifogás merült fel, a laptól megvonták a postán való szállítás jogát, amely azt jelentette, hogy szinte lehetetlenné vált a lap magyar területen történő terjesztése. A tilalom természetesen az egész magyar területre kiterjedt, ahogy akkoriban körülírták: a magyar szent korona országainak területére.⁶¹ Amennyiben a postai szállítás jogának megvonását elrendelték, az intézkedésről hivatalosan értesíteni kellett az igazságügyi és a pénzügyi tárca vezetőit (adott esetben a fiumei kormányzót), és a *Belügyi Közlöny* című hivatalos lap szerkesztőségét, aki a legrövidebb időn belül beszámolt a tilalomról a lap megfelelő rovatában. A postai szállítás jogának megvonása eleinte a belügyminiszter, később pedig, a század elején fokozatosan a hitel-

⁵⁹ Ez történt a *Radna-Lippa* c. lappal is, amelytől az „Új utakon a polgárság” című cikkének tömegsztrájkra vonatkozó felhívásába foglalt izgatás miatt vonták meg az állami szubvenciót. — OL. K 26. Me. ir. 1913. V. tétel 1285. sz.

⁶⁰ A *Tribuna* c. lap ellen Bányai Albert csendőrfőhadnagy és néhány csendőrrel szemben elkövetett rágalmazás miatt indult hivatalosan sajtóper. — A belügyminiszter átirata a honvédelmi miniszterhez. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1897. XIV. B. tétel 5307. sz. — Mauser Mihály Brassó vármegye főispánja levele a belügyminiszterhez a *Kronstädter Zeitung* ellen indítandó sajtóper tárgyában a lapban megjelent rágalmazás miatt. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1898. XIV. B. tétel 1948. sz. — A *Narodni Novini* c. lap ellen a „Hangok a tótokról és a szlávokról” c. cikke miatt indítottak hivatalos eljárást izgatás miatt. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1899. 2332. sz. — Tisza István levele az igazságügyminiszterhez a *Népszava* ellen megindítandó sajtóper tárgyában az 1904. évi 19. számban „A munkások válasza”, a „Tisza István adóssága”, valamint a „Gyülekezési jog” c. cikkek miatt. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1904. 31. tétel 1472. sz. (ad 1157. sz.) — „A miniszterek sajtópöre” címmel megjelent közlemény szerint gr. Andrássy Gyula, Darányi Ignác, Kossuth Ferenc miniszterek és Sztérenyi József államtitkár sajtópöre a *Friss Újság* szerkesztője ellen sajtó útján elkövetett rágalmazás és becsületsértés miatt indítottak. — *Budapesti Hírlap* 1910. XXX. évf. 1. sz. (jan. 1.) 17. l. A kir. ügyészség izgatás sajtóvétségéért perbe fogta a *Lupta* c. román nyelvű politikai napilapot, amely a telepítési törvényjavaslattal kapcsolatban azt írta, hogy „a magyarok a magyarosítási politikájukkal . . . nem csak a légiés szférákban mozognak, hanem a valóságra tértek át . . . kényszerítik a románokat, hogy a földért, a mindennapi kenyérért küzdjenek . . .” A cikk szerzőjét három havi államfogházra és 1000 korona pénzbüntetésre ítélték. — *Budapesti Hírlap* 1910. XXX. évf. 11. sz. (jan. 18.) 15. l.

⁶¹ A minisztertanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint a román *Cestiunea Nationala Discus rostit de D. A. Sturdza* c. nyomtatvány miatt a magyar nemzet és állam elleni izgatásai miatt a postán való szállítási jogot megvonták. — OL. K 149. Bm. res. ir. 1896. 269. sz. Kivonat az 1896-ik évi február hó 26-iki minisztertanácsi ülés hitelesített jegyzőkönyvéből. — A Bécsben megjelenő *Arbeiter Zeitung*, valamint a Gratzban megjelenő *Arbeiter Wille* című hírlapoktól „a főnnálló társadalmi rendre veszélyes szocialisztikus irányuk miatt” a postán szállítási jogot megvonták. — OL. K Bm. res. ir. 149. 1915. 5. sz. 1898. november 2. 1036. sz.

forgalmat ellenőrző kereskedelemügyi miniszter jogkörébe tartozott. Az eljárási gyakorlat szerint e tárcák vezetői többnyire önállóan döntöttek, néha a miniszterelnök kívánságát figyelembe véve, s intézkedéseiket utólag hagyták jóvá a kormány tagjai a közös minisztertanácsi üléseken.

Számos külföldi sajtóterméket tiltott ki a kormány a magyar szent korona országainak területéről meghatározott időtartamra, izgató tartalmú cikkek miatt.⁶²

Mivel az államellenes, izgató cikkek viszonylag gyakran láttak napvilágot a nem kormánypárti lapok hasábjain és röpiratok formájában, az igazságügy-miniszter szükségesnek látta a nyomdák, ill. a sajtótermékek fokozottabb ellenőrzésének⁶³ megszervezését. 1906-ban átiratot⁶⁴ intézett a belügyi tárca vezetőjéhez, melyben egy új, e célra felállított rendőri osztály megszervezését javasolta. E szerv feladata lett volna lefoglalni az egyes hírlapok kifogásolt példányait, amennyiben erre a kir. ügyészségtől utasítást kap. A közigazgatási tisztségviselők pontos nyilvántartásokat vezettek a kitiltott és lefoglalt sajtótermékekről, melyek alapul szolgálhattak e felállítandó osztály tevékenységéhez.

A m. kir. minisztérium a sajtótermékek ellenőrzése mellett kezében tartotta a hírforrások ellenőrzését is. A múlt század második felében az ország területén megjelenő hírlapok és folyóiratok belföldi híranyagának forrásai részben a kormány hivatalos lapja, a *Budapesti Közlöny*, részben a *Budapester Correspondenz* című félhivatalos nyomtatottak voltak. A sajtó hírekkel való ellátása tehát a kormányhatóságoktól függött. A szerkesztőségek nem voltak önálló külföldi kapcsolatai; a külföldi eseményekről szóló híreket többnyire a Monarchia kormányhivatalától érkező táviratokból, a bécsi K. u. K. Telegraphen und Correspondenz Bureau pesti fiókja által kiadott tudósításokból, a nagy világlapok közleményeiből s néhány alkalmi levelező beszámolóiból kapták.

1880-ban létrehozták az első, a kormánytól függetlenül működő hírszolgáltató vállalatot, a Magyar Távirati Irodát. A hírügynökség magánvállalkozásként indult; eleinte kizárólag parlamenti tudósításokkal foglalkozott. Rövidesen azonban felvette a kapcsolatot néhány hasonló külföldi irodával, ami által élénkebbé vált a belföldi és külföldi hírek cseréje.

Néhány évvel a hírügynökség megalakulása után Tisza Kálmán kormánya biztosította az MTI számára az állami távirtdák kedvezményes használatát azzal a kikötéssel, hogy a „tudósításokat teljesen tárgyilagosan fogják megszerkeszteni, és a tudósítások megküldésénél a különféle pártszínezetű lapok közt különbséget nem fognak tenni”.⁶⁵ Az iroda azonban nem sokáig élvezhette ezt a hivatalosan biztosított függetlenséget; Bánffy Dezső miniszterelnöksége

⁶² A Párizsban megjelenő pánszláv irányú *L'Europe* c. hetilapot a belügyminiszter 1890-ben kitiltotta az országból a Monarchia külpolitikája és az alkotmány ellen irányuló, a nemzetiségi izgatást tartalmazó közleményei miatt. — OL. K 149. Bm. res. ir. 1890. 221. sz. (ad 104. sz.)

⁶³ Az igazságügyminiszter levele a nyomdák ellenőrzése tárgyában Liptó vármegye alispánjához, amelyben figyelmezteti, hogy „az 1848. évi XVIII. tc. 39. §-a valamint az ezt kiegészítő 1891. évi febr. 8-án 414/eln. sz. alatt kiadott bm. körrendelet alapján a hatóságok nemcsak jogosítva, hanem kötelezve is vannak a nyomdák ügykezelését ellenőrizni.” — OL. K 149. Bm. res. ir./1550. 1896. III. tétel 54. sz. 1895. november 20.

⁶⁴ Az igazságügyminiszter átirata a sajtótermékek fokozottabb ellenőrzése tárgyában a belügyminiszterhez. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1906. 31. tétel 2296. sz.

⁶⁵ BARCS Sándor: *Hír, híradás, távirati irodák*. MUOSZ U. I. 1961/62. 24. l. (Soksz. jegyzet.)

idején nyílt utasítást kapott arra nézve, hogy a hírszolgálatot a kormány intencióinak megfelelően lássa el. Az utasítások nem teljesítésének szankciója a szabadság megvonása volt. A kormány ettől kezdve természetesen hozzájárult az egyre szélesedő kapcsolatokat kiépítő MTI megnövekedett kiadásaihoz. 1898-tól vannak adataink a kormány által nyújtott anyagi támogatás összegére nézve: eleinte 3000 forintot, 1901–1902-ben 6000-t, 1916-ban pedig már évi 12 000 koronát tett ki.⁶⁶ Ez természetesen csupán a miniszterelnökség által nyújtott segílyt jelentette. Az egyes minisztériumok — ismét a miniszterelnökség példáját követve — saját tárcáik anyagi keretének terhére járultak hozzá a Távirati Iroda költségeihez. 1910-ből származó elszámolások szerint a kereskedelemügyi miniszter (a közvetlen fennhatósága alatt álló magyar királyi államvasutak terhére) 20 000, a pénzügyi államtitkár 10 000, a belügyi és a honvédelmi tárca vezetői 6000—6000 koronát utaltak át az MTI számlájára. E rendszeres, évente nyújtott segílyeken kívül — amelyeket természetesen a sajtókiadásokra előirányzott összegekből vettek igénybe — a kormány bizonyos kedvezményeket is biztosított a hírügynökség számára.⁶⁷ Az MTI pedig azzal, hogy mindezeket a juttatásokat elfogadta, a század elejére csaknem teljesen központi irányítás alá került. Bár tudunk arról, hogy az iroda vezetői időnként túllépték a kormány által megszabott kereteket, amiért hivatalos megintésben is részesültek, ezek azonban nem voltak olyan súlyos jellegű kihágások, amik a dotáció megvonását eredményezhették volna. S jóllehet a nemzeti függetlenségi jelleg megőrzése céljából az iroda a magyar nyelvet használta, ez már csak látszólagos különállás volt, s a valódi tények el-függönyözésére szolgált.

A hírlapok és folyóiratok számára, a már említetteken kívül, létezett még egy nagyon fontos megélhetési forrás: a hirdetési üzlet. A hirdetés funkciója tulajdonképpen a társadalmi és üzleti kapcsolatok közvetítésében rejlett. Eleinte az ebből adódó feladatokat a külön e célra szervezett hirdetési irodák látták el.⁶⁸ Hamarosan azonban a lapszerkesztők is felfedezték a hirdetésben rejlő üzletet, s hírlapjaik, folyóirataik utolsó oldalain magánosok és nagyvállalatok hirdetéseit kezdték közölni. Az előbbieik számára tartották fenn az ún. apróhirdetési rovatot, az utóbbiak pedig a többi, hirdetési célokra fenntartott hasáb felett rendelkeztek. E hasábok túlnyomó többségét a nagyobb iparvállalatok, részvénytársaságok, a m. kir. államvasutak és a kisebb cégek hirdetményei töltötték meg; de szerepeltek a szakminisztériumok hirdetési is a nagyobb napilapok hasábjain. Hirdettek még a nagybankok, a tőzsdék, sőt, még a lovaregyletek is. Az egyes lapoknál a hirdetések árát a hirdetés alaknagysága, a közlések száma, magának a lapnak a terjedelme és megjelenésének

⁶⁶ A miniszterelnök a sajtó távirati iroda 1899. évi szükségleteire 3000 forintnak utalványozása tárgyában. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1898. 6279. sz. A kormány sajtóirodájának felügyele alatt álló távirati iroda költségeire szokásos 6000 korona megküldését kéri a miniszterelnök. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1901. (1902., 1903.) 3602. sz. (6626., 5539.sz.). — A Magyar Távirati Iroda ügyei tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1916. V. tétel 24. sz.

⁶⁷ A Magyar Távirati Iroda ügyei tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1916. V. tétel 24. sz. 1910. jan. 5., 8., ápr. 5. — A kormány hozzájárult a politikai érdekből külföldre feladott táviratok költségeihez; csökkentette a belföldi táviratok árát; a bécsi K. u. K. Telegraphen und Correspondenz Bureau-hoz intézett táviratok díjának fizetése alól mentesítette az irodát.

⁶⁸ A korabeli hirdetési irodák közül a legjelentősebbek a Goldberger A. V. hírügynökség, a Haasenstein és Vogler bécsi nagyhirdető iroda budapesti képviselte, a Blockner-iroda és Leopold Gyula irodája voltak.

gyakorisága függvényében a lapszerkesztők számították ki az újságok előállítási árának arányában.⁶⁹ A hirdetések azonban a díj befizetésén kívül bizonyos illeték lefizetésének kötelezettsége is sújtotta; ezt hírlapbélyegnek neveztek. A hírlapbélyeg vagy adott esetben hirdetési bélyeg intézménye azokat a hirdetések terhelte, amelyekben a hirdető a nevét és a címét is feltüntette, valamint ha a hirdetés több ízben is megjelent. A kiadótulajdonosok és a lapszerkesztők, hogy enyhítsenek ezen a helyzeten, hirdetések árába gyakran előre beleszámították ezt az illetéket is.

Az 1900-as években az Újságírók Országos Szövetsége egységesítette a hirdetések közzétételére vonatkozó szabályokat, s azontúl a Szövetség adott az egyes hirdetési vállalatok, valamint a hírlapok és folyóiratok számára felhatalmazást a hirdetések közzétételére. Noha a századfordulót közvetlenül megelőző években a hirdetés mint üzlet valóban virágzásnak indult, a belőle származó haszon még mindig nem jelentett elegendő jövedelemkiegészítést a kiadótulajdonosok és a lapszerkesztők számára. A kormány természetesen e téren is megkísérelt támogatni egyes, számára politikailag releváns lapokat. Részben a közzétett hirdetések ellenértékének kifizetésével,⁷⁰ részben évi átalányösszegek kiutalásával könnyítette a lapok helyzetén. Az újságoknak juttatott hirdetési átalány a miniszterelnökség által kifizetett olyan évi összeg volt, amely többnyire jócskán fedezte a közzétett hirdetések ellenértékét; a korabeli újságírói zsargon ezeket az összegeket hirdetés címén nyújtott pauszálának nevezte. Minthogy a támogatásnak ez a formája remek üzletet helyezett kilátásba a lapok anyagi alapjának növelésére, a kilencvenes évektől kezdődően ilyen irányú kéréseket tartalmazó beadványokkal kezdték ostromolni a szerkesztőségek a hivatalos kormány szerveket. Megindult a minisztériumok közti aktív levelezés egyes lapok hirdetésekkel való ellátása tárgyában. A miniszterelnök a hozzá befutó petíciók egy részét meleg ajánlás kíséretében továbbította a szakminisztereknek. 1901-ben például a *Budapesti Hírlap*ot ajánlotta az igazságügyminiszter figyelmébe: „a hírlap egyike a legelterjedtebb fővárosi lapoknak” s „bár teljesen független, a kormány működésével és intentióival szemben eléggé objektív magatartást tanúsít . . . (ezért) az állami hirdetések közzétételénél figyelembe venni méltóztassék.”⁷¹ Az igazságügyminiszter és alárendelt hatóságai azonban az ajánlások ellenére csak ritkán adtak a hírlapoknak és folyóiratoknak bírósági hirdetéseket. A kéréseket legtöbbször azzal az indokkal utasították el, hogy „a minisztériumnak nincsenek oly nagy számban hirdetési, . . . a bíróságok rendelkezésére nem áll oly fedezeti alap, a melyből nem jogi szaklapok előfizetési költségeit fedezhetné”, továbbá mert ezeket a hirdetményeket a hivatalos lap díjtalanul közzéteszi.⁷² Noha az eddig

⁶⁹ Rendelkezésünkre áll az *Erdélyi Gazda* c. köz- és mezőgazdasági hetilap hirdetési egységárjegyzéke, amelyben a különböző nagyságú helyen megjelenő hirdetések díjait a közlések számához viszonyítva számította ki a felelős szerkesztő. A legkisebb alaknagyságon (32 cm²) megjelenő hirdetés egyszeri közlése 1,90 forintba, az egész oldalon megjelenő hirdetés díja 15 forintba került. Minél többször kérték a hirdetés közlését, annál olcsóbb díjat számított fel érte a lap.

⁷⁰ Az 1902. év folyamán a budapesti és vidéki lapokban közzétett hirdetésekért kifizetett összeg a kimutatás szerint pontosan 90 351,74 koronát tett ki. — OL. K 26. Me. ir. 1906. V. tétel 4992. sz.

⁷¹ A miniszterelnök átirata dr. Plósz Sándor igazságügyminiszterhez a *Budapesti Hírlap* állami hirdetésekkel való ellátása tárgyában. — OL. K 579. IM. ált. ir. 1902. Oc 138. tétel 10 158. sz. 1901. márc. 22.

⁷² Az igazságügyi miniszter válasza a *Nyitrai megyei Ellenőr* c. lap felelős szerkesztőjének hirdetési átalányt kérő felterjesztésére. — OL. K 579. IM. ált. ir. 1902. Oc. 138. tétel

elmondottakból kiderül, hogy az igazságügyminiszter igen szigorú volt a hirdetési átalányok adományozásában, időnként még így is elkövetett hibákat. 1906-ban levél érkezett Székely Györgytől, Brassó vármegye főispánjától az igazságügyminiszterhez, aki a *Brassói Hírlap*nak folyósított hirdetési átalány megvonását kérvényezte. („Eltekintve szélső ellenzéki magatartásától, izgatott és felsőbbiséget támadó cikkeitől, a helyi társadalom között minél több ellentétet, vizsályt szítani tartotta mindig feladatának. Hogy ezen lap . . . fennáll . . . ezt csupán . . . annak köszönheti,” hogy „körülbelül 3000 korona bírósági hirdetést kap”). A miniszterelnök az igazságügyminiszterhez intézett átiratában arra hivatkozva támogatta a kérelmet, hogy „a *Brassói Hírlap*, mely a legszélsőbb ellenzéki agitáció szolgálatában áll és a mely a kormányköröket és közegeket állandóan a legszemérmertlenebb módon támadja, majdnem kizárólag a bírósági hirdetésekből tartja fenn magát.”⁷³

A miniszterelnök az egyik belügyminiszterhez intézett levelében az *Alföldi Híradó* című lap számára kérte a támogatást — tekintettel a laphoz fűződő sajtópolitikai érdekekre —, mégpedig oly módon, hogy az *Alföldi Híradó* működési körzetében levő közigazgatási hatóságok hivatalos hirdetéseiket (természetesen díjazás ellenében) a lap hasábjain tegyék közzé.⁷⁴ A belügyminiszter utasította az említett hivatalokat a miniszterelnök kérésének teljesítésére.

Ugyanígy támogatta a kormány vezetője a *Magyar Nemzet* és a *Fővárosi Lapok*, valamint a Temesváron megjelenő *Landbote* című német nyelvű népies hangvételű hetilap hirdetéseivel (elsősorban állami és árlejtési, valamint hatósági és alapítványi hirdetéseivel) való ellátását.⁷⁵

A hirdetések címén kifizetett pauszálékát a kereskedelemügyi miniszter utasítására többnyire a m. kir. államvasutak kiadásainak terhére számolták el. Egy 1897-ben kelt átirat szolgált erre a gyakorlatra tanúbizonyságot, amelyet Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter intézett Bánffy miniszterelnökhöz: „. . . nagymérvű hirdetményi anyagot szolgáltatnak a m. kir. államvasutak . . .”, amelyek „jóvággyásom mellett az egyes lapokkal szerződéseket kötnek egy-egy év tartamára, amelyben a hirdetések közlése fejében egy általam meghatározott átalányösszeg köttetik ki”.⁷⁶ Az 1904–1905-ben az ugyanilyen forrásból származó hirdetési átalányok összesen 550 000 koronára rúgtak.⁷⁷

4707. sz. 1902. november 9. — A *Független Hirmondó* c. hírlaptudósító napilap szerkesztőjének hirdetések közzétételének engedélyezését kérő beadványát elutasította a miniszter. — OL. K 579. IM. ált. ir. 1902. Oc 138. tétel 66 795. sz. 1900. október 30.

⁷³ Székely György, Brassó vármegye főispánjának levele az igazságügyminiszterhez a *Brassói Hírlap* tárgyában. — OL. K 579. IM. ált. ir. 1906. Oc 138. tétel 8050. sz. 1906. február 25. Fejérváry miniszterelnök levele Lányi Bertalan igazságügyminiszterhez. — OL. K 579. IM. ált. ir. 1906. Oc 138. tétel 25 800. sz. 1906. március 24.

⁷⁴ A miniszterelnök válasza a belügyminiszternek az *Alföldi Híradó* c. lap hirdetések útján leendő támogatása tárgyában. — OL. K 26. Me. ir. 1909. V. tétel 291. sz. 1909. január 23.

⁷⁵ A *Magyar Nemzet* c. napilap kérelme tárgyában átirat a miniszterelnökhöz. — OL. K 26. Me. ir. 1907. V. tétel 196. sz. (ad. 105. sz.) 1907. január 11. — Válasz Békei Soma, a *Fővárosi Lapok* szerkesztőjének kérelmére. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1911. 31. tétel 4315. sz. 1911. szeptember 13. — A miniszterelnök utasítása a *Landbote* c. lap ügyében. — OL. K 148. Bm. eln. ir. 1913. 31. tétel 9348. sz. 1913. december 4.

⁷⁶ Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter átirata Bánffy miniszterelnökhöz. — OL. K 26. Me. ir. 1897. V. tétel 5938. sz.

⁷⁷ A képviselőház zárszámadási bizottsága kimutatást kér a miniszterelnöktől. — OL. K 26. Me. ir. 1907. V. tétel 2744. (ad 2135. sz.) 1907. május 23.

A miniszterelnök kezdeményezésére 1910-ben az egyes minisztériumok a hirdetések közzétételére rendelkezésükre álló pénzről külön felméréseket készítettek, amelyeket azután a miniszterelnökségi bizottság értékelt. A felmérés célja az volt, hogy a minisztériumok, valamint az azoknak alárendelt hatóságok és intézmények részéről a szükséges hirdetések közzétételét, ill. az erre fordítandó összegeket a miniszterelnökségi sajtóosztály kezébe összpontosítsák.⁷⁸ A javaslatot végül is nem valósíthatta meg a miniszterelnök,⁷⁹ a szakminiszterek vagy nagyon kevés, vagy nagyon bizonytalan összegeket tüntettek fel kimutatásaikban, amelyeket a hirdetési átalányok fedezésére felajánlottak. Mindazonáltal ez a felmérés azt bizonyítja, hogy a szakminisztériumok által hirdetési átalányokra fordítható összeg összesen, mindent beleszámolva, az 1910. évre 588 286 koronát tett ki.⁸⁰

Pausálékat és hirdetési átalányokat azonban nemcsak az államkincstár rovására élvezhettek a lapok. A nagy ipari vállalatok, hitelintézetek, kereskedelmi és egyéb gazdasági csoportosulások mind-mind fizettek az újságoknak egyik vagy másik címen annak fejében, hogy hasábjaitak és hirdetési rovataikat e szervek közleményeinek és hirdetményeinek rendelkezésére bocsájtják. Ez a rendszer tulajdonképpen azt is jelentette, hogy a pausálé ellenértékeként e szervek ellenőrzési jogosultságot nyertek a hírlapok bizonyos cikkei felett. Így megtörténhetett, hogy ha egyes szervezeteknek szándékukban állt valamely érdekeit érintő közleményt vagy cikkecskét közzétenni, vagy netán valamely őt károsan érintő hírt elhallgatni, biztosra vehette, hogy az általa pausálézott lap az ő érdekeinek megfelelő módon fog reagálni.

A századfordulót követő években — amint azt az idézett számadatokból is láthatjuk — a pausálék rendszere általánossá vált. Az 1906—11. évi országgyűlésen a parlamentben is egyre-másra tették szóvá e rendszer visszavonását az ellenzéki képviselők. A legkeményebben Szemere Miklós képviselő fogalmazott, aki a miniszterelnökhöz intézett interpellációjában⁸¹ konkrét ada-

⁷⁸ A miniszterelnök körrendelete az egyes minisztériumokhoz. — OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 1491. sz. 1910. március 16.

⁷⁹ A kereskedelemügyi miniszter jelentésében részletesen kifejtette indokait a javaslat visszautasítására. Egy 1905-ben hasonló céllal kibocsájtott rendeletre hivatkozott, amely a következő koncepciót követte: a miniszterelnökség sajtóosztálya tétette közzé az összes, a szakminisztériumok által kibocsájtott hirdetéseket, s állapította meg az egyes lapoknak fizetendő hirdetési díjat. A lebonyolításhoz igénybe vette a Magyar Kivitel és Csomagszállítási Rt. közvetítését, amely a hirdetések díjának 12%-át a maga részére jutalék címén visszatartotta. Az eljárás azonban nem vált be, mivel a hirdetések közzététele késedelmet szenvedett, a közzététel nem mindig az alkalmas lapban történt, s maga a díj a sokszorosára emelkedett. Pl. egy hirdetés eredetileg 88,55 koronába került, a közvetítés igénybevétele után 336 koronára növekedett a díj összege. — OL. K. 26. Me. ir. 1912. V. tétel 1897. sz. 1910. április 9.

⁸⁰ A miniszterelnök körlevele az állami hirdetések sajtópolitikai akcióba leendő bevonása tárgyában. — OL. K. 26. Me. ir. 1910. V. tétel 1893. sz. (ad. 1491. sz.).

A vallás- és közoktatásügyi miniszter	5 352 korona
a földművelésügyi miniszter	76 560 korona
a honvédelmi miniszter	900 korona
a kereskedelemügyi miniszter saját tárcája terhére	1 574 korona
a m. kir. államvasutak terhére	503 900 korona

összesen: 588 286 korona hirdetési átalány.

⁸¹ Szemere Miklós sürgős interpellációja a miniszterelnökhöz 1906—11. országgyűlés 42. országos ülés 1906. október 10. — K. N. III. k. 8—11. l. (a következő adatok a 82. sz. jegyzetig az interpellációból valók).

tokkal támasztotta alá a kormány tagjai ellen felsorakoztatott vádjait. Kétségbe nem vont állításokat és pontos adatokat olvasott fel az ülésen, amelyek azt bizonyítják, hogy a kormány és a gazdasági, ipari, kereskedelmi intézetek, valamint a bankok és más hitelszervezetek „toronymagasságú pausálékat” adtak az egyes (általa szintén név szerint felsorolt) lapoknak. Részletes kimutatást közöl az egyes tárcák vezetői által a politikai napilapok számára kiutalt összegekről. Értesülései szerint (melyek saját állítása alapján minden bizonnyal megbízható forrásokból származnak) a Ganz Gyár rt. 90 000 koronát fordít évente hirdetési kiadásokra, a déli vasút igazgatósága pedig az előző esztendőben egyetlen lap, az *Egyetértés* szerkesztőségébe 36 000 koronát utalt át. A villamos vasúttársaságok és a bankvállalkozások számlájára is hatalmas összegeket rónak a képviselő informátorai, amelyeket azért fizetnek a szerkesztőségeknek, hogy valamiről ne írjanak (pl. a villamosbalesetek), illetve hogy valamiről az ő szájzük szerint írjanak a lapok (pl. közgazdasági és pénzügyi intézkedések, gazdasági helyzet stb.).

A képviselő már korábban napvilágot látott, de soha meg nem cáfolt hírlapi adatokra is utalt interpellációjában. Hivatkozott Lengyel Zoltán egyik cikkében foglaltakra,⁸² amelyből az derül ki, hogy „magánál az államvasutak pénztáránál jóval több mint egymillió koronát fizettek ki . . . költségvetésből és zárszámadásokból elsikkasztva. A különböző malaclopó köpenyekkel együtt pedig kétfélmillió koronánál magasabb az az összeg, amit a jelenlegi kormány hírlapi szubvenciókra kiad.”

A *Magyar Szó* nyíltan megvádolta a kereskedelmi minisztert azzal, hogy az államvasutak igazgatóságát arra utasította, hogy a miniszterelnökségi sajtóiroda részére „fenntartási költségek” címén 50 000 koronát, továbbá a *Magyarország* és a *Független Magyarország* című lapok részére 16 000, illetve 25 000 korona évi pausálét utaljon ki. A cikkíró a rendeleteknek engedelmeskedő államvasúti igazgatóság erre vonatkozó ügyiratainak számát is közölte, s felszólította a megvádoltakat, hogy bizonyítsák be, ha állításai hamisak. Az ügy kimeneteléről csak annyi bizonyos, hogy az államvasutak igazgatósága nem engedett betekintést aktáiba.⁸³

Az állami pausálékat és hirdetési átalányokat az adományozó szervek a legkülönbözőbb módokon könyvelték el. Így történetesen, hogy az államvasutak számláján mindössze átlagosan 400 000 korona hirdetési díj kifizetésére található adat évente. Azonban, ha tovább vizsgálja valaki a kiadási rovatot, azt tapasztalja, hogy egyéb címen — „hivatali és irodai szükségletek” — elszámolt kiadások több, mint két és fél millió koronára rúgnak, amely kissé túlzottnak tűnik azokra a költségekre.⁸⁴

A könyvelési manipulációknak természetesen a szerkesztőségek számára is volt jelentősége: egyes kiadótulajdonosok vagy felelős szerkesztők ugyanis a foglalkozásuk mellett egyben országgyűlési képviselők is voltak. Ha történetesen kiderül, hogy az általuk vezetett lapok a kormánytól anyagi támogatást fogadnak el, inkompatibilissá válnak, s nem pályázhatnak tovább is a

⁸² LENGYEL Zoltán: *A sötétség madarai I.* — *A Nap* 1906. III. évf. 192. sz. (aug. 14.) 1—21. l.

⁸³ *Becsapott ország. Megvásárolt sajtó.* — *Magyar Szó* 1906. 192. sz. (aug. 23.) és 193. sz. (aug. 24.) — A cikkíró szerint a két szóban forgó miniszteri rendelet 6438/1906., valamint 5336/1906. sz. alatt augusztus 4-én kelt; a többi ügyirat száma: 157 306/1906 135 016/1906., és 122 965/1906. sz.

⁸⁴ L. 81. sz. jegyzetet.

képviselői tisztre. Több alkalommal néhány nagyobb politikai napilap vezetője — aki természetesen képviselő is volt — kényszerült védekezni ilyen vádak ellen. Sümegei Vilmos, a *Magyarország* című lap igazgatója, Szatmári Mór, a *Budapest* szerkesztője és Molnár János, az *Alkotmány* kiadótulajdonosa a lap ellen irányuló vádakot természetesen tagadták.⁸⁵

Hoffman Ottó képviselő a kereskedelemügyi miniszterhez intézett interpellációjában⁸⁶ azt rótta fel, hogy „néhány apró sajtóorgánum részére ez a pausálérendszer valósággal létfenntartási . . . eszköz.” Példának a *Korbács* című csekély példányszámú és alacsony színvonalú lapot említette, amelynek részére a kereskedelmi tárca vezetője 3000 koronát utalt ki. De az ellenzéki képviselőknek nem csupán ez volt a problémája. Egy másik interpelláció⁸⁷ a vasúti szabadjegyek újságíró-körökben történt indokolatlan és egyenetlen elterjedésének okáról faggatta a kereskedelemügyi minisztert. A szabadjegyek kiutalása ugyanis az ő hatáskörébe tartozott. Ezek fedezésére pedig szintén az államvasutak számlái szolgáltak. Vasúti szabadjegyeket azok a lapszerkesztők és újságírók kaphattak, akik valamilyen módon kiérdemelték ezt a kedvezményt.⁸⁸ A vasúti szabadjegy lehetett állandó, egész évre érvényes vagy egyszeri utazásokra szóló menetjegy. Létezett olyan kedvezményes bérlet is, amely a m. kir. államvasutak összes vonalaira érvényes volt. A lapok munkatársai feltehetően az újság pártállása és működése alapján juthattak a szabadjegyekhez. Ezért fordulhatott elő, hogy a már kiutalt szabadjegyet visszavonták, amennyiben a lap hangjában ellentétes irányú változás állott be, vagy az, hogy a kormány számára nem megfelelő politikai irányú újságok esetében egyszerűen visszautasították a kérelmet.⁸⁹

A kormány álláspontja a pausálé-rendszerrel illetően Wekerle Sándor miniszterelnöknek az interpellációkra adott válaszai alapján foglalható össze. A miniszterelnök nem tagadta, hogy pausálék léteznek, és az államvasutakra nézve mindössze annyit jegyzett meg, hogy mivel a legnagyobb üzemek egyike, nyilván jelentős összegű pausálékat ad a lapoknak, amelyre azok a rengeteg vasúti hirdetés közvételével szolgálnak rá. Más kérdés, hogy ezek az összegek valóban csak a hirdetések ellenértékének felelnek-e meg, vagy egyéb célokat is szolgálnak. Nem a pausálékat kell eltörölni, mert az önmagában véve tisztességes üzlet, hanem arra kell inkább figyelmet fordítani, hogy az adott „pausálék . . . az üzemnek tett szolgálatokért és abban a mértékben és keretben nyújtassanak, a mint az üzemnek arra okvetlenül szüksége van”⁹⁰ — ez volt a kormányfő véleménye. Nem sok szót ejtett a kormány által juttatott pausálékról, illetve azok céljairól sem. Annyit ismert el csupán, hogy a

⁸⁵ 1906–11. évi országgyűlés 109. országos ülés 1907. február 15. — K. N. VI. k. 373–374. o.

⁸⁶ Hoffman Ödön interpellációja a kereskedelemügyi miniszterhez 1906–11. évi országgyűlés 357. országos ülés 1908. július 1. — K. N. XX. k. 444. l.

⁸⁷ Kubin Béla képviselő interpellációja a magyar államvasúti szabadjegyek tárgyában. — 1901–1906. évi országgyűlés 231. országos ülés 1903. március 18. — K. N. III. k. 230–234. l.

⁸⁸ A hírlapírók számára kiutalt szabadjegyekről. — OL. K 26. Me. ir. 1912. V. tétel 354. alapszám. Éves jegyet kapott pl. a *Komáromi Lapok* (383. sz.) és a *Hétfő* c. lap (1689. sz.) több darab egyszeri utazásra szóló jegyet kapott a *Szatmárvármegye* (689. sz.), az *Eger* (835. sz.) és a *Nyitra vármegye* (354. sz.).

⁸⁹ Nem kapott szabadjegyet pl. a *Nagykőrösi Újság* szerkesztősége. (l. 88. sz. jegyzet 540. sz. ügyirat).

⁹⁰ Wekerle miniszterelnök válasza Szemere Miklós interpellációjára (l. 21. sz. jegyzet).

sajtóosztály azokat a vidéki lapokat, amelyeket helyi anyagi erőkből fenntartani nem tudnak, bizonyos összegekkel támogatja, amely összegek azonban egyáltalán nem tekinthetők pauszálának, mivel csupán arra elegendők, hogy a lapok fennmaradását biztosítsák. E helyen már nem térek ki e kijelentések bírálatára, hiszen az egész tanulmány tulajdonképpen ezek vizsgálatát tekinti céljának. Befejezésül már csak egy dolgot szeretnék megemlíteni: a kormány-nak a nyomtatványokkal kapcsolatos intézkedéseit, amelyek a tízes években láttak napvilágot.

A századforduló idején megemelkedett a hírlapok és folyóiratok száma. A kormány megkísérelte a politikáját támogató és a sajtóiroda által rendszeresen informált vidéki lapokat segíteni, különösen ott, ahol politikai szempontból a legégetőbb szükség volt erre, azonban a sajtócélokra fordítható pénzalapok kevésnek bizonyultak. Egyik oldalról a közigazgatási egységek vezetői törvényhatóságaik megfelelő politikai irányítása érdekében mind gyakrabban kérték helyi sajtójuk támogatását, másrészt maguk a lapkiadók panaszkodtak a nyomdai felszerelés, az anyag, a papír árának, s főleg a nyomdászipari munkadíjak növekedésére. Mindazonáltal nem a hatóságoknak, hanem néhány szerkesztőnek jutott eszébe az az ötlet, amelynek megvalósítását a kormány még szorult anyagi helyzete ellenére is véghezviheti, újabb támogatást nyújtva a nagyobb és politikailag jelentősebb vidéki lapoknak. Az elképzelés tulajdonképpen nagyon egyszerű volt: a hatóságok és különböző állami szervek részére szükséges nyomtatványokat azontúl nem csak négy vagy öt budapesti lapkiadó állítja elő, hanem ezt a jogot elnyerhetik egyes nagyobb vidéki nyomdavállalatok is. A lapkiadók pedig, akiknek ezt a jogot biztosítja a kormány, nyerne az üzleten, ha nem is sokat. A hivatalos számítások szerint mindenestre évente néhány ezer koronával egészíthetik ki vállalatuk jövedelmét.⁹¹

A miniszterelnökség nagy örömmel üdvözölte az állami nyomtatványszükségletek ily módon történő biztosítását. Több szempontból volt ugyanis előnyös számára a nyomdavállalatok decentralizálása. Egyrészt mert a támogatás nem a miniszterelnöki keretből történt, s az államra konkrét kötelezettséget, amely terhet jelentett volna számára, nem is rótt. Másodsorban külön anyagi áldozat meghozatala nélkül tette lehetővé, hogy a kormány az addiginál nagyobb befolyást gyakoroljon a nagyobb jelentőségű vidéki napilapok szerkesztőségére, s további lépéseket tegyen egy erősebb sajtószervezet kiépítése felé. És természetesen a harmadik sem volt elhanyagolható szempont: gazdasági haszon is származott tulajdonképpen ebből az intézkedésből, ugyanis a vidéki és budapesti nyomdavállalatok versenye elősegítette a nyomdaipar fejlődését is.⁹²

⁹¹ Egy 10—20 000 korona bruttó összegű nyomtatványszállításnál a nyomda évi tiszta nyeresége 1500—3000 korona között ingadozott.

⁹² A miniszterelnök 5828. IV. 1910. sz. átírata a belügyminiszterhez a vidéki lapoknak állami nyomtatványmegrendelésekkel való támogatása tárgyában. — OL. K 148. B m eln. ir. 1914. 31. tétel 5825. sz. 1910. október 9.

BELLÉR JUDIT

**Die Formen der Subventionierung der regierungsfreundlichen Presse
am Jahrhundertwende**

Mit der Erschaffung des dualistischen Staates brachte der Ausgleich von 1867 eine politische Konsolidation im Gebiet der Länder der ungarischen heiligen Krone. Die den Ausgleich unterstützenden ungarischen herrschenden Gruppen trachteten ihre innere Machtposition gegen die Minderheitsbestrebungen und die sich entfaltenden demokratischen Bewegungen konsolidieren und ein verhältnismässig selbstständiges, vom Hause Habsburg unabhängiges politisches System auszubauen. Dieser Bestrebung entsprechend, beim der Ausbildung des Rechtssystems, berücksichtigten sie die in den entwickelten bürgerlichen Staaten angenommenen Grundprinzipien. Das erste ungarische königliche Ministerium setzte in Kraft einige in 1848 gegebene Gesetze, die nach bürgerlichem Muster geschaffen worden. Dies geschah auch mit dem provisorischen Pressegesetz. Die Regierung um den Schein der Kontinuität der 48-er Ideen zu bewahren, setzte in einer unveränderten Form den XVIII. Gesetzartikel vom Jahre 1848 in Kraft. Bei alledem schuf sie zahlreiche Rechtsnormen, die keineswegs den 48-er Geist widerspiegeln und die einen grossen Einfluss über die Geltung einiger Paragrafen des Pressegesetzes geübt haben. Die im Kreis der Pressepolizei und des Pressestrafverfahrens gegebenen Verordnungen erwiesen sich aber nicht genug eine einheitliche Pressepolitik auszuformen; es war nötig einige Anordnungen zu bringen, die die Leitung über die Presse für die Regierung versichern sollen. Zu einer Gruppe dieser Anordnungen gehörten unter anderen die verschiedenen Formen der staatlichen Subvention für die regierungsfreundlichen Zeitungen und Zeitschriften. Die Ministerien, ihren materiellen Möglichkeiten entsprechend, wiesen verschiedene Geldsummen für die Redaktionen der Zeitungen aus, die die offizielle Politik unterstützten. Das Ziel dieser protektionistischen Pressepolitik war der Ausbau eines das ganze Land umfassenden, verhältnismässig einheitlichen Zeitschriftennetzes, der berufen war die offizielle Politik zur Geltung zu bringen. Die jedesmalige Regierung opferte, um dieses Ziel zu erreichen, gewaltige Summen zur Subvention der Presse.